

Гупалюк А.С.
Національний університет «Одеська юридична академія»

ДОПИТ, ЯК СЛІДЧА ДІЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МОТИВУ ТА МЕТИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

У статті розглядається допит як слідча дія, спрямована на встановлення мотиву та мети вчиненого злочину. Автором аналізуються нормативно-правові засади проведення допиту, а також його роль та значення у кримінальному процесі. Дослідження методів і подальше встановлення мотиву та мети вчинення злочину допоможе слідчим більш кваліфіковано здійснювати свою діяльність, а також прослідковувати закономірності вчинення злочинів різними групами осіб. В свою чергу, допит є одним із найбільш ефективних засобів встановлення мотиву і мети злочину. Під час допиту слідчий може ставити допитуваному питання, які дозволять йому зрозуміти, чому особа вчинила злочин і що вона хотіла досягти цим. У статті зазначається, що допит є однією з найважливіших слідчих дій, яка дозволяє отримати інформацію про обставини вчинення злочину, в тому числі про мотив і мету злочину. Мотив - це психічний стан особи, який спонукав її до вчинення злочину. Мета - це те, чого особа прагнула досягти, вчиняючи злочин.

Автор зазначає, що встановлення мотиву та мети вчиненого злочину має важливе значення для кримінального процесу, оскільки дозволяє: правильно кваліфікувати злочин; визначити ступінь вини особи; обрати правильну міру покарання; розробити програму ресоціалізації особи.

У статті також обговорюються деякі практичні аспекти проведення допиту з метою встановлення мотиву та мети вчиненого злочину. Автор зазначає, що слідчий повинен бути уважним до всіх деталей показань допитуваного, а також використовувати різні прийоми та методи допиту, щоб отримати максимально повну та достовірну інформацію.

Зроблено висновок, що допит є ефективним засобом встановлення мотиву та мети вчиненого злочину. Для того, щоб отримати максимально повну та достовірну інформацію, слідчий повинен бути уважним до всіх деталей показань допитуваного, а також використовувати різні прийоми та методи допиту.

Ключові слова: допит, слідчі дії, мотив та мета вчинення злочину, тактика проведення допиту, вербальні та невербальні дані.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільства, а разом з тим розвиток форм злочинності потребує розробку нових і вдосконалення існуючих методів встановлення особи злочинця. Серед ознак суб'єктивної сторони складу злочину значний інтерес викликають такі її ознаки як мотив і мета кримінального правопорушення. В кримінальному праві вони розглядаються як факультативні ознаки складу правопорушення. Проте для розкриття кримінального правопорушення вони є одними із визначальних обставин, що вказують на спрямованість протиправного діяння, на особу правопорушника, на характер і глибину його протиправної установки, причин вчинення ним правопорушення тощо. Дослідження методів і подальше встановлення мотиву та мети вчинення злочину допоможе слідчим більш кваліфіковано здійснювати свою діяльність, а також прослідковувати закономірності вчинення злочинів різними групами осіб.

Стан опрацювання цієї проблематики. В українській криміналістичній літературі питання злочинної мотивації, визначення ролі мотиву та цілі вчинення злочину для його успішного розкриття, методи та засоби їх встановлення залишалися недостатньо вивченими. Більшість уваги приділялося висвітленню поняття мотиву в кримінальному праві та кримінології, ролі мотиву в суб'єктивній стороні складу злочину тощо.

Можна виокремити вітчизняних дослідників, які приділили увагу питанням мотиву і мети вчинення злочину, в своїх працях: Л.І. Аркуша, П.А. Воробей, О.І. Груздь, М.В. Гедз, О.В. Землянська, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, А.А. Музика, С.І. Нежурбіда, Є.М. Рожик, В.В. Тіщенко, А.В. Савченко, Ю.А. Шевченко.

Метою статті є розглянути допит як слідчу дію, яка має важливе значення для встановлення мотиву та мети вчинення злочину.

Виклад основного матеріалу. Допит - це слідча дія, яка проводиться органами досудового розслідування, дізнання, а за дорученням слідчого, дізнавача - оперативними підрозділами, з метою отримання від підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, спеціаліста відомостей, що мають значення для кримінального провадження [2; с.324]. Мотив і мета злочину - це важливі елементи складу злочину, які впливають на кваліфікацію злочину та міру покарання. Тому встановлення мотиву і мети злочину є одним з найважливіших завдань досудового розслідування. Встановлення мотиву та мети вчиненого злочину має важливе значення для кримінального процесу, оскільки дозволяє: правильно кваліфікувати злочин; визначити ступінь вини особи; обрати правильну міру покарання; розробити програму ресоціалізації особи.

В свою чергу, допит є одним із найбільш ефективних засобів встановлення мотиву і мети злочину. Під час допиту слідчий може ставити допитуваному питання, які дозволять йому зрозуміти, чому особа вчинила злочин і що вона хотіла досягти цим.

Показання, які прагнуть отримати зі свідчень під час допиту, проходить три етапи формування перш ніж стати доказами. Ці етапи є сприйняттям, запам'ятовуванням та відтворенням, і є характеристикою когнітивного процесу того, хто дає показання (свідок або підозрюваний, обвинувачений).

Процес запам'ятовування та якість пам'яті допитуваного залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити об'єктивні (зовнішнє середовище, обстановка події, погода, видимість тощо) та суб'єктивні (внутрішні чинники, особисте ставлення до події, власні мотиви, здатність точно запам'ятовувати тощо). До суб'єктивного фактору також відноситься наявність кваліфікації - освіти та досвіду, - яка дозволяє особі точно запам'ятати та оцінити подію [1; с. 84].

Для уникнення відповідальності за вчинене, підозрювані або обвинувачені вдаються до спотворення, викривлення, перекручування фактів, свідомої брехні, надання уявних свідчень. За різних обставин надавати неправдиві свідчення можуть також свідки і потерпілі. Коли людина йде на допит, вона не переживає лише в тому випадку, коли дійсно нічого протиправного або аморального не зробила, не мала ніякого відношення до конкретної події, до певних осіб тощо. В усіх інших ситуаціях сама подія допиту вже здійснює на допитуваного психологічний вплив, який шляхом відображення в рухах тіла, міміці, жестику-

ляції тощо може дати особі, яка проводить допит, цінну інформацію про характер свідчень допитуваних, їх психоемоційний стан, інтелектуальні здібності, характер тощо [1; с. 93].

З наукової точки зору, справедливо, що невербальні знаки взагалі не можуть вказати на те, що особа свідомо говорить неправду. І це логічно, оскільки на допит може прийти свідок, який від природи є людиною дуже чутливою, нервовою, тому не слід вважати, що якщо він червоніє або блідніє, в нього пітніють долоні, то він дає неправдиві показання.

Може бути багато інших причин, чому людина так себе поводить. У нормі, такої нервової реакції не відбувається, якщо особі нема чого приховувати від слідства. Однак, допитуваним дійсно може бути «нейровідмінна» (тривожна, нервова) особа, яка сама себе переконує в тому, що в чомусь винна. У реальності, підстав для цього може не бути - свідка охоплює страх, у якого немає реальних підстав. Тому слідчому потрібно бути уважним до особистості допитуваних та завжди розглядати можливість альтернативного пояснення їх поведінки. Наприклад, альтернативою тому, що особа нервує, може бути її тривожність, забудькуватість, особливості характеру або навіть функціонування головного мозку, центральної нервової системи, скрутна життєва ситуація або криза, труднощі з грошима, з сім'єю, особисті проблеми тощо. Таке різноманіття альтернативних пояснень і робить неможливим однозначну інтерпретацію невербальних знаків як доказових свідчень під час допиту.

Таким чином, з невербальними знаками слід бути обережними під час допиту і не поспішати з висновками стосовно того, що вони однозначно свідчать про неправдивість показань допитуваного.

Правильним буде висновок, що нервові рухи, міміка, погляд тощо свідчать про дискомфорт допитуваної особи, і далі вже міркувати над тим, що викликає цей дискомфорт. Його дійсно може викликати усвідомлення особою того, що вона бреше, приховує правду тощо, але це є лише одним з можливих пояснень. У ситуації, коли особа усвідомлює, що вона вчиняє щось погане, в неї активується префронтальна (лобова) кора головного мозку (кортекс, лат. *cortex praefrontalis*), яка відповідає за усвідомлення своїх дій та слідування моральним вчинкам. Ця зона мозку відповідає також за соціальну поведінку, слідування правилам. Крім цього, вона відповідає за планування та складну когнітивну діяльність, управління думками й емоціями відповідно до поставленої мети.

Отже, особа з одного боку усвідомлює, що вчиняє щось погане – порушує правила соціальної поведінки, з іншого – «тримає в умі», як збрехати так, щоб її не викрили. Виникає дисонанс, який спричиняє дискомфорт: я роблю щось погане, але я роблю це для себе [4; с.53].

Отже, під час допиту потік інформації можна поділити на *вербальний* (свідчення, які комунікуються шляхом мовлення) та *невербальний* (свідчення, які сприймаються і передаються за допомогою позамовних засобів, наприклад, рухів тіла, міміки, жестів тощо) [5; с.51]. Невербальна комунікація доповнює інформацію, передану шляхом мовлення, однак невербальна комунікація не може стати доказом винності особи в суді. Правильне «зчитування» слідчим комунікації допитуваних може допомогти йому встановити вину, однак це має підкріплюватися іншими, більш ґрунтовними доказами, ніж невербальна комунікація.

Як свідчить відомий криміналіст, відставний слідчий ФБР Джо Наварро, який спеціалізується на «мові тіла» та невербальній комунікації і провів більше 2,000 допитів, для того, щоб допит пройшов успішно, перш за все допитуваному потрібно створити комфортні, а не дискомфортні, умови. Це потрібно для того, щоб допитуваний міг розслабитися і перейти до діалогу, оскільки тиск і агресія лише сприятимуть захисній реакції, за якої більш вірогідно, що жодних свідчень ви не отримаєте [3; с.21].

Безконфліктний допит можливий тоді, коли слідчий висуває версію або задає запитання, відповіді на які підтверджують його версію. Конфліктна ситуація виникає тоді, коли версії слідчого та допитуваного суттєво відрізняються – одна заперечує іншу.

Однозначно викрити брехню допомагає лише перевірка свідчень. Для цього слідчим може знадобитися відвідати місце, яке фігурує в свідченнях допитуваного. Якщо слідчий має докази очевидної брехні допитуваного, і спростування брехні під час допиту не завдасть шкоди процесу, слідчий може пред'явити докази, які спростовують версію допитуваного, щоб змусити його визнати правду. Це може бути пред'явлення речових доказів або спростування брехні за допомогою логічної аргументації.

Для того, щоб збрехати, допитуваний може вдаватися до наступних прийомів: 1) замовчування місця, часу, способу вчинення злочину, власних або чужих думок, вчинків; 2) вигадування (доповнення вигаданих подій, обставин, речей, місць тощо); 3) зміщення елементів, послідовностей

розповіді в часі і просторі; 4) заміна реальних елементів події вигаданими обставинами і деталями. Таким чином, прийоми брехні умовно поділяються на замовчування та вигадування.

Отже, працівники правоохоронних органів мають декілька способів діагностувати брехню на допиті: 1) викриття за допомогою мовленнєвих засобів; 2) викриття за допомогою невербальної реакції. Джо Наварро наводить такий приклад: він проводив допит підозрюваного щодо вчинення ним вбивства через гнів свого приятеля. Інструментом для здійснення злочину виявилось шило. Про те, яким інструментом була заподіяна смерть, знав лише слідчий і підозрюваний. Слідчий запитав підозрюваного, чи йому відомо, якою зброєю було вчинено злочин, після чого слідчий спитав, за допомогою яких інструментів це можна було зробити. Після питань про ніж, пістолет, сокиру, слідчий запитав, чи можна було заколоти жертву шилом. Підозрюваний стиснув губи і нахилив підборіддя вниз [3; с.40]. Його сварку з потерпілим підтвердили свідки, після чого потерпілий був знайдений мертвим.

Відрізнити правду від брехні можна за допомогою формальних методів. Наприклад, Ю.В. Руль і Т.О. Мартинова в своїй книзі «Психологія профайлінгу» наводять приклади діагностики брехні на основі критеріїв висловлювань особи, яку аналізують [4; с.115]. Їх класифікація обирає критерій розподілу, після чого наводяться приклади, як відрізнити правдиві показання від неправдивих. Наведемо наступні приклади:

1. Компетентність, обізнаність. Правдиві вислови послідовні, виходять за межі очікуваної обізнаності та фаховості, знання легко встановити за допомогою перевірки фактологічної бази викладу суджень. Неправдиві вислови не проходять перевірку фактами, судження більше нагадують гіпотези, відсутня аргументація, мовець не може навести більше одного прикладу або більше одного аргументу на підтвердження своїх слів; судження легко спростовуються фактами та незнанням мовця в області, до якої він звертається в своїх показаннях.

2. Мовна характеристика. Правдиві висловлювання виглядають як типові для мовця. Розповідь виглядає вільно і невимушено. Відповіді лаконічні, повтори не характерні, оскільки особа свідчить стосовно того, що їй добре відомо, тому не викликає труднощів про це говорити, не повторюючи словосполучення, які мають обов'язково заповнювати «лакуни», без чого розповідь почне викликати підозри. Протилежна ситуація: мовець

вживає термінологію, постійно повторює конкретні словосполучення. Розповідь виглядає штучно, неприродно, вимушено, немов була заготована наперед. Особа не починає нервувати, коли її просять повторити історію. Раз по раз повтори доповнюються і коригуються.

Зазвичай, коли особу змушують повторити правду, її починає це виводити з рівноваги, тому що вона знає, що каже правду, але їй не вірять, що викликає негативні емоції (злість).

3. Унікальність. Правдиві судження індивідуалізовані, мовець може назвати конкретних осіб, розповісти про їх особистість і стосунки між собою. Неіндивідуалізовані судження виглядають як ідеальна безособова схема, оскільки її головне завдання – виключити будь-які сумніви, побудувавши «непробивну» історію. Таким історіям зазвичай бракує деталей.

4. Емоційна насиченість і переконливість. Правдиве мовлення невимушене і супроводжується ширими емоціями (експресію). Вимушена стриманість, «роботоподібність» є першою ознакою, що особа щось приховує, через це прагне «вимкнути» експресію. Звичайно, вона в такому стані може повідомляти і правдиві свідчення, однак скупість на міміку та рухи тіла забезпечує «прикриття» від «зчитування» «мови тіла». Якщо людина каже щирю правду, прикриття їй не потрібно.

5. Удавані невідповідності у висловлюваннях. У правдивих судженнях частіше можна зустріти невідповідності, неузгодженість деталей, що відображає факти реального, суперечливого життя. У неправдивих судженнях зазвичай немає невідповідностей та недоречностей, усі факти «приглажені» і узгоджені, що свідчить про нещирість людини.

6. Рольова позиція. Правдива рольова позиція мовця – від себе, відповідальність і пояснення вчинку відбувається через позицію «Я». Якщо людина хоче відмежуватися від особистої відпові-

дальності, її рольова позиція буде полягати в тому, що вона вчинила так, тому що так вчиняють інші, тому що її змусили, тому що так склалася ситуація, тому що в цьому винен хтось інший.

Таким чином, можемо побачити перехід відповідальності від опитуваної особи на когось іншого. У такій позиції особа буде переконувати, що її вчинки мотивовані не вибором, а об'єктивними факторами.

7. Невизначеність і неконкретність зв'язків. Неправдиві висловлювання в цій ситуації стосуються моменту, коли зв'язки в показаннях опитуваного відсутні або незрозумілі, або коли вони надмірно співпадають і немовби підігнані один під одного.

Ці критерії є лише орієнтовними рекомендаціями стосовно діагностування неправдивих висловлювань під час комунікації з допитуваним. Вони вказують на приклади неточностей, неспівпадінь, протиріч в показах свідків та опитуваних, які можуть вказувати на неправдиві свідчення. Тим не менше, вони не є прямими вказівками на те, що особа бреше, оскільки фінальне рішення належить тому, хто опитує, а для цього потрібно співставити всю наявну інформацію, отриману від опитуваних. Отже, неможливо вказати, що особа бреше, просто тому, що це відповідає формальному критерію. Встановлення брехні – це складний мисленнєвий процес, який потребує правильних засновків і правильного мислення для того, щоб прийти до правильного результату. Посилатися на конкретний критерій як на доказ брехні – недостатньо. Водночас, співпадіння одразу декількох критеріїв може свідчити про те, що особа дійсно каже неправду, намагається спутати слідство та приховати реальні причини своїх дій. Однак, для того, щоб це довести, потрібно оцінити всі факти і свідчення в їх сукупності і довести брехню логічним шляхом, коли не залишиться жодного іншого пояснення, окрім того, що особа бреше.

Список літератури:

1. Біленчук П.Д., Гель А.П., Семаков Г.С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. пос. К.: МАУП, 2007. 512 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2-х ч. / за заг. ред Потебенька М. О., Гончаренка В.Г. [Андрушко П. П., Гончаренко В.Г., Шумило М.Е. та т.]. К. : Форум, 2001. 944 с.
3. Пясковський В.В. Тактика допиту. Курс лекцій «Криміналістика». К.: НАВС, 2016. 46 с.
4. Руль Ю.В., Мартинова Т.О. *Психологія профайлінгу*: навч. посіб. К.: ДП ВД «Персонал», 2018. 236 с.
5. Сафронов С. Тактика проведення допиту на предмет встановлення суб'єктивної сторони злочину. *Право України*. 2001. № 5. С. 50-52.

Hupaliuk A.S. INTERROGATION AS AN INVESTIGATIVE ACTION FOR ESTABLISHING THE MOTIVE AND PURPOSE OF COMMITTING A CRIME

The article considers interrogation as an investigative action aimed at establishing the motive and purpose of the committed crime. The author analyzes the normative and legal principles of interrogation, as well as its role and significance in the criminal process. Studying the methods and further establishing the motive and purpose of committing the crime will help investigators to carry out their activities in a more qualified manner, as well as to follow the patterns of committing crimes by different groups of persons. In turn, interrogation is one of the most effective means of establishing the motive and purpose of the crime. During the interrogation, the investigator can ask the interrogated questions that will allow him to understand why the person committed the crime and what he wanted to achieve with it. The article states that interrogation is one of the most important investigative actions, which allows obtaining information about the circumstances of the crime, including the motive and purpose of the crime. Motive is the mental state of a person that prompted him to commit a crime. The goal is what a person sought to achieve by committing a crime.

The author notes that establishing the motive and purpose of the committed crime is important for the criminal process, as it allows: classify the crime correctly; determine the degree of a person's guilt; choose the correct measure of punishment; develop a program of resocialization of the person.

The article also discusses some practical aspects of conducting an interrogation in order to establish the motive and purpose of the committed crime. The author notes that the investigator must be attentive to all the details of the interrogator's testimony, as well as use various techniques and methods of interrogation in order to obtain the most complete and reliable information.

It was concluded that the interrogation is an effective means of establishing the motive and purpose of the committed crime. In order to obtain the most complete and reliable information, the investigator must be attentive to all the details of the testimony of the interrogated, as well as use various techniques and methods of interrogation.

Key words: *interrogation, investigative actions, motive and purpose of committing a crime, interrogation tactics, verbal and non-verbal data.*